

TIDSAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

2023 Yılına Girilirken Türk Toplumunda
Liberalizmin Kültürle Olan İlişkisi

Towards 2023 The Relationship Between
Liberalism and Culture in Turkish Society

Tolga KABAŞ*

Geliş/Submitted: 09.10.2022

Kabul/Accepted: 30.11.2022

Yayın/Published: 27.12.2022

Citation / Atıf

Kabaş, T. (2022). 2023 yılına girilirken Türk toplumunda liberalizmin kültürle olan ilişkisi. *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (35), 72-92.

Kabaş, T. (2022). Towards 2023 the relationship between liberalism and culture in Turkish society. *The Journal of Turk & Islam World Social Studies*, 9 (35), 72-92.

Makale Türü:

Araştırma Makalesi

Article Information:

Research Article

 10.29228/TIDSAD.64949

This article was checked by Intihal.net. Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır.
This article is under the Creative Commons license. Bu makale Creative Commons lisansı altındadır.

*Dr. Öğr. Üyesi, Çukurova Üniversitesi, tkabas@cu.edu.tr

TİASAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

2023 Yılına Girilirken Türk Toplumunda Liberalizmin Kültürle Olan İliřkisi¹

Towards 2023 the Relationship Between Liberalism and Culture in Turkish Society

Dr.  gr. Üyesi Tolga KABAS

 z:  nl  sosyolog Max Weber koyu bir Alman milliyetçisi olmasına rağmen, ekonomik ve siyasi bireyselliği savunmuştur. Max Weber Bismarck döneminden sonra yaşayan Almanya'nın en önemli siyasi teorisyenidir. Weber bir milli ekonomist olarak farklı sosyal sınıfların devletin siyasi çıkarlarına ne kadar hizmet ettiklerine göre değerlendirmeler yapmıştır. Almanya'da sermayeyi ve emeği temsil eden sosyal sınıfların kendi ayakları üzerinde durabilmelerini ve ülkeyi yönetebilecek siyasi olgunluğa sahip olabilmelerini savunmuştur. Almanya'nın tıpkı İngiltere ve Amerika gibi iki kanatlı parti sistemiyle ekonomik gelişme yarışıında  nc  ülke olacağını ileri s rmuşt r. Türkiye'nin Weber'i olarak tanınan Sabri  lgener'e göre uzun yıllar boyunca uygulanan devletçi politikalar, Türk insanının irrasyonel zihniyetini değiştirmede, bireyselleşmesinde ve rasyonelleşmesinde başarılı bir dönüşüm gerçekleştirememişti. Ona göre Türk insanı,  zg r bir siyasî ve ekonomik ortamda bireyselliğini ve rasyonel düşünme kabiliyetini daha hızlı kazanabilirdi. Hızlı değişme, tevarüs etme ve yeni kültüre uyum sağlama kabiliyeti olan toplumların sanayileşmesi daha hızlı olmaktadır. Bu çalışmada,  lgener'in görüşleri işığında, Türk toplumunda liberalizmin kültürle olan ilişkisinin değerlendirilmesi yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Laissez-faire kapitalizmi, liberalizm, bireysellik, kolektivizm, serbest piyasa ekonomisi.

Abstract: Although famous sociologist Max Weber was a German nationalist, he advocated economic and political individualism. Max Weber is Germany's most important political theorist after Bismarck era. As a national economist, Weber made evaluations according to how much different social classes serve the political interests of the state. He advocated that the social classes representing capital and labor should stand on their own feet and have the political maturity to govern the country. He argued that Germany would be the leading country in the economic development race with a two-wing party system, just like England and America. According to Sabri  lgener, who is known as Turkey's Weber, the statist policies which were implemented for many years could not achieve a successful transformation in changing the mentality and rationalization of the Turkish people. According to him, Turkish people could gain their individuality and the ability to think rationally faster in a free political

¹ "COPE-Dergi Edit rleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu  alışma için herhangi bir  ıkar  atışması bildirilmemiştir. Bu  alışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Statements of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors": No conflicts of interest were reported for this article. Ethics committee approval is not required for this article.

and economic environment. Societies with the ability to change rapidly, inherit and adapt to new cultures, industrialize faster. In this study, in the light of Ülgener's views, the relationship between liberalism and culture in Turkish society is evaluated.

Keywords: Laissez-faire capitalism, liberalism, individualism, collectivism, free market economy.

Giriş

İngiltere Avrupa'da ilk ortaya çıkan modern kapitalist ekonomilerin öncüsüdür. Sanayi devrimi İngiltere'de başlamıştır. İhracata dayalı sanayileşme modelini ilk uygulayan ülke İngiltere olmuştur. Fransa ve Almanya gibi Avrupa ülkeleri sanayileşme yarışında İngiltere'nin gerisinde kalmışlardır. İngiliz modeli tüm Avrupa ülkeleri için örnek alınan bir model olmuştur. İngiliz modelinin ve Klasik iktisat okulunun kurucu babası Adam Smith'dir. Klasik iktisat okulunun en önemli üyeleri arasında Adam Smith, David Ricardo, Thomas Malthus, John Stuart Mill gibi iktisatçılar bulunmaktadır. Klasik iktisat düşüncesi laissez-faire liberalizmi ve ekonomik büyüme üzerine odaklanmıştır.

Klasik iktisatçıların hayran kaldığı model Newton'un güneş sistemi modeliydi. Evrensel iktisat yasalarını keşfedebilmek için tümdengelim dayalı, soyut ve mekanistik bir yaklaşımı benimsediler. Ekonomi biliminin evrensel bir bilim dalı olabilmesi için homo-economicus karakterini ortaya attılar. Adam Smith de modern ekonomi biliminin Newtonuydu. Smith'e göre yeryüzünde Tanrı tarafından yaratılmış, Tanrı'nın tasarımı olan, harmoni içerisinde bulunan bir doğal sistem bulunmaktaydı. Tanrı büyük bir saat yapımcısıydı, artık Dünyaya müdahale etmiyordu. Ticarete dayalı sosyal sistem bir makine gibi mükemmel bir şekilde çalışıyordu.

Aydınlanma düşünürleri serbest piyasa ekonomisini yeni ve faydalı görüyorlardı. Bir Aydınlanma düşünürü olan Adam Smith evrensel insan doğasının en önemli eğiliminin yardımseverlik değil, maddi durumunu iyileştirme arzusu, yani çıkar düşüncesi olduğunu ileri sürüyordu. Kişisel çıkar düşüncesi doğal ve uyum içerisinde işleyen seküler bir toplumsal düzene yol açıyordu. Kişisel çıkar da yeni seküler ekonomik sistemin büyüme motoruydu. Smith kişisel çıkarı bir günah olmaktan çıkararak erdemli bir davranışa çevirdi. Böylece, Avrupa'da bireyci, rasyonel ve seküler bir topluma doğru düzenli ilerleme süreci başladı.

Liberalizm, Avrupa'nın modernleşmesinde en temel ideoloji oldu. Liberalizm, toplumsal ahlak veya toplumsal çıkarla kıyaslandığında bireysel özgürlüğe daha büyük öncelik vermektedir. Buna göre insanlar; rasyonel, çıkarıcı/bencil, iktisadî olarak hesaplayıcı karaktere sahiptir. Aslında bu özellikler daha çok orta sınıf olarak bilinen burjuvaya aittir. Adam Smith gibi liberallere göre burjuvanın yönettiği liberal bir ekonomik sistem maksimum zenginliğe ve özgürlüğe yol açmaktadır. Başta İngiltere ve Amerika olmak üzere liberal toplumlarda bireye verilen önemin artması neticesinde bireysellik ideolojisi, sosyal ve siyasî hayatın merkezine yerleşmiştir.

Modern ekonomi, sanayi devrimi, piyasa ekonomisi, özel mülkiyet, liberalizm gibi yeni kavramlar Türk toplumuna 1839'da yapılan Tanzimat Reformu'yla girmiştir. Sanayileşme ve piyasa ekonomisine geçiş çabaları Tanzimat Reformu'yla başlatılmıştır. Liberal iktisat politikaları Osmanlı Devleti'ni yarı-sömürge durumuna düşürünce millî iktisat politikalarına geçiş yapılmıştır. 1. Dünya Savaşı'nın ardından Osmanlı Devleti temel değer sis-

temiyle çökmüş, saltanat ve hilafet son bulmuştu. 20. yüzyılda dünyadaki en etkin unsur artık din değil, ekonomiydi.

Doğulu toplumlarda değişme ve ilerleme organik bir tarzda, bir buğday tanesinin başağı oluşturması gibi, aklın hakikati bulmadaki sınırlarının farkında olarak, aklın ulaşabileceği gerçeklerin ötesine geçerek, manevi olarak yükselmiş bir dünyadan filizlenme şeklinde gerçekleşiyordu. Batılı ülkelerde ise değişme ve ilerleme Aydınlanma düşüncesinin seküler ikliminde, toplumun her alanında gerçekleşen rasyonelleşmeyle, birbirini takip eden sosyo-ekonomik aşamalardan geçerek, bir uçağın pistten kalkışı ve havalanışı gibi gerçekleşiyordu. Bu bağlamda, Türkiye Cumhuriyeti'nin elitleri, medeniyetin yolunun akıl ve bilimden, sanayileşmekten geçtiğini görmüştü. Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte Türk toplumunda bir sanayi devrimi gerçekleştirilmeye çalışıldı. Yeni kurulan Türk devletinin bağımsızlığının temelinde ekonomi, yani zenginlik olduğu fark edilmişti. Cumhuriyeti kuran elitler, iktisadî kalkınmanın temel ve öncelikli koşulunun zihniyet değişikliği olduğunu da fark etmişti.

Osmanlı'dan miras olarak kalan geleneksel kurumlar ve normlar atalete, geri kalmışlığa yol açıyordu. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile Türk toplumunda köklü bir kurumsal ve kültürel değişim yaşandı. Yasal ve kurumsal müktesebat Batılı ülkelerden alındı, laik ve çağdaş bir çerçeveye oturtuldu. Türk toplumunda büyük bir kültürel ve zihinsel dönüşüm gerçekleştirilerek Batılı anlamda bireyselliğe ve rasyonel davranışa geçiş yapılmaya çalışıldı. Yeni Türk devletini kuran Cumhuriyetçi aydınlar, bu sayede hızlı bir toplumsal kalkınmanın ve sanayileşmenin gerçekleştirileceğini düşünmekteydi. Eğitim sisteminde bir amaç, bir hedef belirleyen, tarihinden ve kültüründen bir hayat görüşü kazanan toplum olumlu bir gelişme gerçekleştirebilirdi. Eğitimsiz ve ideali olmayan bir toplum üretken olamaz, donmuş ve statik bir hayat yaşayabilirdi.

Bu bağlamda Sabri Ülgener bir Osmanlı mirası olan toplumsal durağanlığın köklerini, rasyonelleşememe ve bireyselleşememe, bu bağlamda sanayileşememe sorununu sağlıklı bir metotla ortaya koymuştur. Osmanlı Devleti'nin iktisat tarihini ve kültürünü detaylı olarak inceleyen Ülgener, Weber gibi serbest piyasa ekonomisi ile İslam dini arasında sağlıklı köprüler kurmaya çalışmıştır. Böylece yeni kurulan Cumhuriyette kültürel değişimi kolaylaştırmayı amaçlamıştır. Ona göre Anadolu-Türk insanı, özgür bir ortamda rasyonel düşünme kabiliyetini daha hızlı kazanabilirdi. Hızlı değişme ve yeni kültüre uyum sağlama kabiliyeti olan toplumların sanayileşmesi daha hızlı olmaktadır. Bu çalışmada, İngiltere, Almanya ve Amerika'daki liberalizmin getirdiği bireysellik tecrübesi anlatılarak, Türk toplumundaki liberalizmin kültürle olan ilişkisinin değerlendirilmesi yapılmaktadır.

Alman Tarihçi Okulu, Ordoliberalizm ve İktisadi Bireysellik

Eski İktisat Sosyolojisinin en iyi eserlerini Max Weber yapmıştır. Max Weber'in görüşlerinden doğan etkiler günümüze kadar gelmektedir. Weber herhangi bir iktisadi düşünce okuluna üyeliğinden ziyade Eski İktisat Sosyolojisinin kurucusu olarak bilinmektedir. Özellikle kapitalizmin doğuşunda iktisadi zihniyetlerin önemini anlaşılmasını sağlaması ve Avrupa'nın rasyonelleşmesiyle ilgili görüşleriyle iktisat sosyolojisinin sınırlarını belirlemiştir. Weber'e göre Batı dünyasının en önemli özgüllüğü rasyonellikte bulunmaktaydı. Batı dünyasının en önemli özelliği ise her alanda rasyonelleşme eğilimini hızlandır-

masında, bunu toplumsal yaşamın birçok alanında genelleştirmesinde yatmaktaydı. Avrupa rasyonelleştikçe “dünyanın büyüğü” bozulmuştu(Fleury, 2009: 63).

Max Weber’e göre Neoklasik paradigmanın rekabetçi piyasa modeli kapitalizmin ideal tipidir. Devrimci değil, bir sentezci olan Weber yaptığı çalışmalarda Neoklasik iktisat modelini tarihsel, kültürel ve kurumsal bir temele oturtmayı başarmıştır. Bu bağlamda birbiriyle çatışan iki okulu, liberal olan Avusturyalı/İngiliz Neoklasik okul ile Alman Tarihçi okulunu uzlaştırmıştır. Böylece, iktisat ile sosyoloji arasında bir köprü olan iktisat sosyolojisinin en iyi eserlerini yapmıştır. Oldukça milliyetçi olan Weber Almanya’nın demokratik ve liberal kapitalist bir Avrupa ülkesi olabilmesi için büyük çabalar sarf etmiştir(Collins, 2017: 58-59).

Ünlü sosyolog Max Weber koyu bir Alman milliyetçisi olmasına rağmen, ekonomik ve siyasi bireyselliği savunmuştur. Ancak, buna rağmen ekonomik liberalizmin temsilcileri arasında değil, insani ve kültürel bir liberalizmin önemli temsilcileri arasında kabul edilir. Max Weber Bismarck döneminden sonra yaşayan Almanya’nın en önemli siyasi teorisyenidir. Weber bir milli ekonomist olarak farklı sosyal sınıfların devletin siyasi çıkarlarına ne kadar hizmet ettiklerine göre değerlendirmeler yapmıştır. Almanya’da sermayeyi ve emeği temsil eden sosyal sınıfların kendi ayakları üzerinde durabilmelerini ve ülkeyi yönetebilecek siyasi olgunluğa sahip olabilmelerini savunmuştur. Almanya’nın tıpkı İngiltere gibi iki kanatlı parti sistemiyle demokrasi ve sanayileşme yarışında öncü ülke olacağını ileri sürmüştür.

Max Weber’e göre İngiltere ve Amerika’nın tarihsel gelişmeleri düzgün ve ideal olarak gerçekleşmiştir. İngiltere ve Amerika’da modernleşme burjuvazinin yükselişiyle, liberal demokratik değerlerin kurumsallaşmasıyla gerçekleşmiştir. Bu bağlamda Max Weber’in öğrencisi olan Talcott Parsons 20. yüzyılın ortalarında İngiltere ve Amerika’nın kalkınma deneyimlerini bir Modernleşme Teorisi haline getirmeyi başarmıştır. Parsons’ın Modernleşme Teorisi ile İngiltere’nin ve Amerika’nın kalkınma deneyimi 1950’lerden sonra tüm gelişmekte olan dünyaya en ideal kalkınma modeli olarak önerilmektedir.

Bununla birlikte İngiltere ve Amerika’nın kalkınma deneyimi bireysellik ideolojisi üzerine kuruludur. İngiltere ve Amerika bireysellik ideolojisi ile çok başarılı olmuşlar ve kalkınmayı başarmışlardır. Parsons Modernleşme Teorisini oluştururken Durkheim’in “İşbölümü” kavramı ile Weber’in “Protestan Ahlakı” kavramlarını temel kavramlar olarak kullanmıştır. Parsons sosyal dayanışmanın bir toplumun varolması ve sürdürülmesi için önemli bir faktör olduğunun farkındadır. Parsons’a göre İngiliz ve Amerikan toplumunda sosyal dayanışmayı sağlayan temel kavramlar “İşbölümü” ve “Protestan Ahlakı”dır.

Parsons sosyal davranışın genel veya evrensel yapısını anlayabilmek için Durkheim, Marshall, Pareto ve Weber gibi Avrupalı entellektüellerin eserlerini incelemiştir. Böylece, Avrupa düşüncesinin bir sentezini oluşturmaya çalışarak Amerikan toplumunda sosyal değişimi ve modernleşmeyi açıklayan yaklaşımını geliştirmiştir. Bu sırada Batılı ülkelerde modernliğin ortaya çıktığı sosyal ve tarihsel bağlamları da araştırmıştır. Parsons’a göre modern toplumun ortaya çıkması üç devrimsel ve yapısal değişim sonucunda olmuştur.

Modern toplumun ortaya çıkmasına yol açan birinci devrim, yaşam koşullarının iyileşmesine ve ekonomik ilerlemeye yol açan Sanayi Devrimidir. İkincisi, insanların özgürleşmesine ve demokrasiye yol açan Demokrasi Devrimidir. Üçüncüsü, cehaletin ortadan

kaldırılmasına ve insanların kapasitelerinin, yani yeteneklerinin genişlemesine yol açan Eğitim Devrimidir. Bu bağlamda, Parsons Amerikan toplumu için yetenekleri ve kapasitesi gelişmiş bireylere dayalı bir bireysellik vizyonu geliştirmiştir. Parsons'un geliştirdiği bireysellik vizyonu Amerikan toplumunda kurumsallaştırılmıştır. Weber'in Almanya'da yaşadığı gibi, Parsons Amerikan toplumunda iktisat sosyolojisinin en iyi eserlerini yapmıştır.

Almanya'nın kültürel, kurumsal ve tarihsel koşullarına özgün bir iktisat düşüncesi bulunmaktadır. Almanya merkezli olan Tarihçi Okulun İngiliz Klasik iktisat okulundan daha farklı özellikleri olduğu görülmektedir. Alman Tarihçi okulun üyelerine göre Adam Smith'in görüşleri Almanya koşullarına uygun değildir. Almanya için tamamen farklı ve daha kapsamlı bir ekonomik sistem gereklidir. Alman iktisatçılar uzun yıllar boyunca milli ekonomi teorisi üzerine çalışmışlardır. Milli ekonomiye dayalı bir model geliştirmişlerdir. Ancak günümüzde bilinen Alman modeli 1940'ların sonlarından itibaren gelişmeye başlamıştır.

Alman Tarihçi Okulu daha çok İngiliz Klasik iktisat düşüncesine eleştiriler yapan Kıta Avrupasına ait bir okul olarak tanınmıştır. Almanya sanayileşmeye İngiltere'den 20-30 yıl sonra başlamıştır. Almanya'nın ulusal bir devlet olması da çok sonra olmuştur. Bu yüzden, Tarihçi Okulun üyeleri Smith'in görüşlerinin İngiltere koşulları için geçerli olduğunu savunmuşlardır. Klasik iktisatçıların ortaya attıkları liberal teorilerin doğru olmadığını ileri sürmüşlerdir. Bu bağlamda liberalizme karşı bir milli ekonomi teorisi kurmaya çalışmışlardır. Devlet merkezli sanayileşmenin savunucusu olmuşlardır. Alman Tarihçi Okulu üyeleri liberalizmi savunan İngiliz teorik iktisatçılara karşı yöntemsel olarak büyük bir savaş vermişlerdir.

19. yüzyılın ortalarında ortaya çıkan Alman Tarihçi Okulun en belirgin özelliği toplumu bir sosyal organizma olarak görmesidir. Araştırmalarında etik merkezi bir önem taşımıştır. Alman Tarihçi Okuluna göre insan davranışının çıkar düşüncesinden başka kaynakları bulunur. İnsan davranışının kaynakları arasında en başta değerler, yani ahlak kuralları, yasalar ve gelenekler şeklinde olan normlar bulunur. Klasik iktisat okulunun atomistik bireysel ve mekanistik yaklaşımına karşı organik ve evrimci bir yaklaşım sürdürmüşlerdir. Tarihçi okul bireyin ancak sosyal ilişkiler ağı içinde var olabileceğini düşünmüştür. Tarihçi okulun üyeleri bireysellik ideolojisiyle kalkınmanın mümkün olmadığını ileri sürmüşlerdir. Bu bakımdan bireyi toplumdan soyutlayan, bireyin bencilliğini iktisadi analizin merkezine oturtan laissez-faire liberalizmine karşı çıkmışlardır. Egoizme ve bireyselliğe dayalı seküler bir ekonomik sistemin mümkün olmadığını savunmuşlardır.

Alman Tarihçi Okulu üyeleri laissez-faire kapitalizmiyle ilgili görüşlerini açıklarken Morfoloji bilimini bir metafor olarak kullanmışlardır. Canlılar morfolojik olarak incelendiğinde vücudun içinde sıvıların dolaştığı dolaşım sistemleri olduğu keşfedilmiştir. Benzer şekilde ekonomilerde de mal ve para akımlarının dolaşacağı bir kurumsal yapıya ihtiyaç olduğu Tarihçi Okul üyeleri tarafından düşünülmüştür. Alman Tarihçi Okuluna göre ekonomilerdeki makro ve mikro ekonomik ilişkiler bir vücudun içindeki dolaşım sisteminde olduğu gibi, bütünsel bir kurumsal ortam içinde gerçekleşmelidir. Bu ekonomik akımların dolaşacağı kurumsal ortamın sağlanması için de hukuk bilgisine ihtiyaç vardır. 1940'ların

sonlarında hukuk bilgisiyle Neoklasik iktisat düşüncesini sentezleyerek, Alman Tarihçi Okulun köklerinden Ordoliberalizm olarak bilinen yeni bir okul geliştirmişlerdir.

Böylece, Almanya Ordoliberalizm düşüncesiyle kendi koşullarına uygun bir ekonomik sistem geliştirmiştir. Ordo teorisiyle ekonomi ile toplum arasında bir entegrasyona ulaşmaya çalışmaktadırlar. İyi düzenlenmiş bir ekonomik sistemle ekonominin topluma hizmet etmesine çalışılmaktadır. Ordo teorisinin popülerliğini kaybettiği 1960'larda Almanya'da Keynezçi iktisat politikaları uygulanmıştır. 1970-80'lerden itibaren Alman iktisatçılar ve hukukçular Amerika merkezli Yeni Kurumsal İktisat düşüncesini öğrenmeye başlamışlardır. Günümüzde Almanya'da Yeni Kurumsal İktisat çok iyi bilinen bir sosyal bilim dalı haline gelmiştir. Almanya günümüzde Neoliberal politikaların etkisi altındadır. Almanya bir Üçüncü Yol ülkesi olduğu için ülkede sosyal adaletin bozulmasına yol açan Neoliberal politikalarından uzak durmaktadır.

İngiltere'de İktisadi Bireyselliğin Gelişmesi

Alfred Marshall yaşadığı dönemin en büyük iktisatçıları arasında olmuştur. Marshall bir iktisatçı olmasına rağmen Avrupa ve Amerika'nın modernleşmesine katkıda bulunacak eserler ortaya koymuştur. Marshall'ın eserleri Modernleşme teorisini geliştiren Talcot Parsons gibi sosyal bilimciler tarafından okunmuş ve ana metinler olarak kullanılmıştır. Alfred Marshall'ın eserlerinin etkileri günümüze kadar uzanmaktadır. Alfred Marshall 20. yüzyılın başlarında Cambridge üniversitesinde Politik Ekonomi bilimini Ahlaki Bilimler Fakültesinde çıkarmış, bağımsız bir Ekonomi Fakültesi olarak kurulmasını sağlamıştır. Marshall'a göre ekonomi ve ekonomi bilimi modern dünyanın ürünleridir. Marshall 1890 yılında "Principles of Economics" kitabını yayınladığında ekonomi bilimi doktrinlerini ve yöntemini yeniden düzenlemiştir.

Marshall kapitalizmin, girişimcilik, rekabet ve özel mülkiyet gibi unsurlarının medeniyete yol açtığını düşünüyordu. Sermaye ve sermaye sınıfları olmaz ise insanlığın karanlığa, yani bir felakete doğru sürükleneceğini düşünüyordu. Bu yüzden, Sosyalizme karşı çıkıyordu. Ancak, Marshall erken aşamalarında kapitalizmin, çalışan sınıflar için çok çetin bir sistem olduğunu kabul etmekteydi. Marshall'a göre bu dönemde serbest girişim hızlı ve haşın bir şekilde gelişmişti, yoksullara karşı çok acımasızdı. Ancak, Marshall 19. yüzyılın sonlarında yoksullar için bu acımasızlığın geçmişte kaldığını ileri sürüyordu. Marshall İngiltere'de sermaye sahiplerinin/kapitalistlerin şövalyeleşmekte olduklarını ve yoksullara karşı hayırsever bir tutum geliştirdiklerini düşünüyordu. Marshall'a göre sermaye sınıflarının toplumun iyiliğini düşünmeleri ve toplumsal iyiliğe katkıda bulunmaları yoksulluk sorununun ortadan kaldırılmasına yol açmaktaydı (Hunt ve Lautzenheiser, 2016: 440-441).

Bu sırada Marshall Hegel'den esinlenerek sosyal gelişmeyi açıklayan yeni bir felsefi yaklaşım geliştirmiştir. Marshall'ın felsefi yaklaşımında sosyal ilerleme maddi ve manevi güçlerin diyalektik biçimde etkileşimi sonucu ortaya çıkar. Marshall'ın felsefi yaklaşımı insan doğasının aşağı benlik ve üst benlik olmak üzere iki ayrı benliğe sahip olduğu bir zihinsel düalizm üzerine kuruludur. Ekonomi bilimi ise fiziki yani maddi bir bilim olarak aşağı benlikle ilgilidir. Buna rağmen, ekonomi biliminin üstün bir felsefi yaklaşım ile yakın ilişkisi bulunur. Bu üstün felsefi yaklaşım ekonomi biliminin temellerini ve nihai amacını oluşturur. Ekonomik organizasyona katılanların aşağı benlik ve üst benliklerinin ahlaki

eğitimiyle sosyal ilerleme gerçekleşir. Çünkü sosyal ilerleme üst benliğin aşağı benliğe karşı savaşı kazanmasıyla gerçekleşir (Cook, 2009: 9).

Marshall'ın felsefi yaklaşımı materyalist ve idealist yaklaşımları birleştiren, yani uzlaşmacı bir sosyal ilerleme düşüncesi üzerine kuruludur. İdealizm belli bir ülküyü savunur, kötülüklerin bu ülküyle düzeleceğini ileri sürer. Materyalizm ise dünyanın temelini madde olduğunu ileri sürer. İdealist bir kişi düşüncenin vereceği mutluluğu, zenginlik veya yemek yeme gibi davranışların getireceği mutluluktan daha üstün tutan kimsedir. Yani, idealist bir kişi ahlakça çıkar gözetmeyen kimsedir. Bir sentezci olan Marshall'a göre Kilise toplum içerisinde sosyal misyonunu sürdürmelidir. Şiddetli tartışmaların yaşandığı yıllarda Marshall Kilisenin milli eğitimde ve çalışan sınıfların eğitiminde üstlendiği rolü sürdürmesine karşı çıkmamıştır. Marshall'ın uzlaşmacı yaklaşımında Anglikan ve seküler fakültelerin üniversite hayatında ve ülke genelinde birleşmesi kabul edilir.

Marshall'a göre sosyal ilerleme bireylerin eğitimi ile potansiyellerine ulaşması sonucunda gerçekleşir. Marshall'a göre liberal bir eğitim işgücü piyasalarının ihtiyacı olan özelliklere ve karaktere sahip insanların yetişmesini sağlar. Şirket sahipleri de daha eğitilmiş çalışanlara daha yüksek ücretler ödemeye razı olurlar. Bu yeni liberal vizyona göre lise ve üniversite eğitiminin sağlanmasıyla sosyal ilerleme gerçekleşmiş olur. Lise ve yüksek öğretimin sağlanması verimlilik ve üretim artışına ilave olarak, çalışan sınıfların milli ve ahlaki karakterinin gelişmesine, çalışan sınıfların itibarlı bireyler haline gelmesine yol açar. Marshall'a göre yüksek öğretimin evrensel olarak sağlanması milli karakterin gelişmesini ve bireylerin manevi potansiyellerinin gerçekleşmesini sağlar (Cook, 2009: 228; Reisman, 1987: 62).

Marshall çalışan sınıfların lise ve üniversite eğitimi ile entellektüel orta sınıflara dönüşmesinin ve bir milli karakter kazanmalarının önemini vurgular. Bu yeni yetişen entellektüel orta sınıflar da daha alt tabakalardaki kitlelerin eğitilmesi sorumluluğunu üstleneceklerdir. Çünkü, alt tabakalardaki aileler hem kendilerinin hem de çocuklarının geleceklerini planlayabilecek potansiyele sahip değildirler. Bu aileler çocuklarının eğitilmesinin getireceği fırsatları göremezler. Dolayısıyla, yeni yetişen orta sınıfların görevi daha alt tabakada bulunan çocukların eğitiminin gerçekleşmesini sağlamak olmalıdır. Böylece, Marshall'ın sosyal ilerleme vizyonu gerçekleşmiş olacaktır (Cook, 2009: 250; Reisman, 1987: 86).

Marshall'a göre eğitimin yaygınlaştırılması işgücü nitelikleri arasında hareketliliğin artmasına ve eşitsizliğin azalmasına yol açacaktır. Liberal bir eğitim bireyin verimliliğinin artmasına yol açtığı gibi sosyal alışkanlıklarının değişmesine neden olacaktır. Alt tabakalarda olan çocukların eğitiminin gerçekleşmesi problemi kökten çözecektir. Eğitim ile bireylerin ahlaki karakteri ve sorumluluğu gelişecek, böylece gelecek nesillerde niteliksiz işgücü ve yoksulluk sorunu kalmayacaktır. Marshall özellikle ticaret birliklerinin çalışan sınıfların eğitiminde önemli bir rol üstlenmesi gerektiğini savunmuştur (Cook, 2009: 254-255).

Marshall'ın bir iktisatçı olmasının en önemli nedeni yoksullara yardım etmek istemesidir. Bu istek ekonomi çalışmalarında ona büyük bir motivasyon sağlamıştır. Dolayısıyla, Marshall bir çok yardım kuruluşuna üyelik yaptığı gibi yoksullarla ilgili kamu politikalarında görüşlerini açıklamıştır. Yoksulların eğitimi ve ev sahibi olmaları gibi yoksulların

durumlarını iyileştirilmesiyle ilgili konularda olumlu görüşler ileri sürmüştür. İktisatçıların görevinin yoksulluğun olumsuz etkilerinin azaltılması olduğunu, yoksullara yardım için bir fırsat çıktığında bu fırsatın kaçırılmaması gerektiğini savunmuştur. Ancak, Marshall sosyalist görüşlere çok zaman ayırmamış, daha çok kooperatifleşme ve neoliberal politikalar üzerine odaklanmıştır.

Marshall devlet müdahalesine karşı bir tutum sergilemiştir, çalışan sınıfların devlet müdahalesiyle alacağı her bir şiling karşılığında, çalışan sınıfların bir pound kaybedeceğini savunmuştur. Marshall düşük ücretlere çözüm için eğitimi vurgulamıştır. Eğitim ile niteliksiz işgücünün daha nitelikli olacağını, karakterinin gelişeceğini, daha yüksek bir gelir kazanacağını ve asil bir hayat yaşayabileceğini ileri sürmüştür (Groenewegen, 2007: 119;Groenewegen, 1996: 94-95).

Marshall evrimci iktisatçıların öncüsüdür. Marshall ekonomik olgular ile biyoloji arasındaki bağları fark etmiştir. Böylece, ekonomik ve sosyal değişimin evrimci, dinamik yaklaşımını geliştirmiştir. Marshall geliştirdiği firma teorisi ile dengeli ve evrimci yaklaşımları sentezlemeye çalışmıştır. Alfred Marshall kendisinden önce gelen öncü iktisatçılara takip ettikleri statik ve Newtoncu denge yaklaşımından dolayı eleştiriler yöneltmiştir. Marshall'a göre David Ricardo ve takipçilerinin yaptıkları en büyük yanlış insanların sosyal alışkanlıklarını, karakterlerini ve kurumları sabit olarak almalarıdır. Halbuki, insanların nitelikleri, yani karakterleri sürekli bir değişim içindedir. Marshall'a göre biyoloji bilimi insanların nitelikleri, karakterleri ve kurumlarla ilgili alternatif düşünce modellerine yol açabilir. Ekonomik değişim organik bir perspektifle daha iyi incelenebilir(Hart, 2013: 16).

Marshall ekonomik ve sosyal değişimin veya evrimin yavaş olduğunu düşünmektedir. Bu yavaş ilerleme süreci siyasi krizler ile kesintiye uğrayabilir, hatta tersine dönebilir. Çoğu zaman ekonomik ve sosyal evrim sonucunda ortaya çıkan ilerleme ani veya birden gerçekleşmez. Marshall'a göre üretimdeki veya ekonomideki değişim yeni sosyal alışkanlıklara bağlı olarak yavaş bir artış gösterir. Bu değişim sırasında yeni sosyal alışkanlıkların rutinleştiği görülürken, diğer yandan inovasyonun sağladığı yaratıcılık göze çarpar. En çok bilinen ve biyolojiden aldığı anolojisinde Marshall firmaların büyüme sürecini bir ormanda ağaçların büyüme sürecine benzetir.

Bu benzetmeden yola çıkarak bazı firmaların yaşam süresinin nadiren çok uzun olduğunu ileri sürer, çünkü bazı ağaçlar çok çabuk olarak çürür ve büyümek için gerekli olan enerjisini kaybeder. Bir firmanın büyümesi yeni fikirleri ve teknikleri bulma ve uygulama kabiliyetine bağlıdır. Böylece, ormandaki ağaçların bazıları daha çok güneş ışığı ve hava alır, yanlarındaki diğer ağaçlardan daha çok uzarlar ve göğe doğru büyürler. Ancak, bu büyüyen ve uzayan ağaçların da bir ömrü vardır. Zamanla canlılıklarını kaybederler ve yerlerini diğer ağaçlara bırakırlar. Dolayısıyla, firmaların da ağaçlar gibi bir yaşam süresi vardır. Tıpkı ağaçlar gibi firmaların nadir olarak çok uzun bir yaşam süresi bulunur(Hart, 2013: 20; Arena ve Quere, 2003: 163).

Marshall göre ekonomi bir yaşayan organizma gibidir ve sürekli değişim içerisindedir. Bu durum iktisatçılara zor bir yöntem sorunu çıkarmaktadır. İktisatçılar bu karmaşık organizmayı veya karmaşıklığı nasıl ve hangi yöntemle çözeceklerdir? Marshall'a göre iyi bir iktisatçının bu problemi çözebilmesi için kavrama, anlama, hayal etme, düşünme gibi

birçok özelliği olması gerekir. Marshall'a göre iyi bir iktisatçı mekanistik metodu bırakarak, biyolojik bir metod benimseyerek karmaşıklığı çözebilir. Çünkü, piyasa süreçlerinin dinamikliği dengesi ve mekanistik bir analizle açıklanamamaktadır. Ekonomik ve sosyal değişim organik bir perspektifle mekanistik perspektife göre daha iyi incelenebilir. Evrimci yaklaşım aynı zamanda insan doğasının ve karakterinin değişimini analiz edebilecek özelliklere sahiptir. Marshall'a göre bilgi stoğundaki ilerleme ve teknolojik değişim insan karakterinin ve doğasının evrimine de yol açmaktadır. Endüstriyel devrim sürecinde bilgi stoğundaki ilerlemeler insan doğasında ve sosyal alışkanlıklarında hızlı, derin değişimlere neden olmuştur(Arena ve Quere, 2003: 76).

Amerika'da İktisadi Bireyselliğin Eleştirisi

Amerika'nın koloni olduğu yıllarda Protestan ahlakının iktisadi ahlakın gelişmesinde önemli bir rol üstlendiği görülmüştür. Ayrıca, bu dönemde Protestan Ahlakı tipik olarak Amerikan kültürünü yansıtmaktaydı. Bu ahlak dini ve iktisadi olarak bireyciliği içermektedir. Protestanların iktisadi bireyciliğine göre bir kişi çok çalışmalı ve kazandığı parayı şirketine yatırmalıydı. Çünkü Tanrı çok çalışkan ve tasarruf yapan insanları cennetine alacağını bildirmiştir. Bu iktisadi ahlaka göre piyasa sistemi özgür olduğu takdirde başarı, zenginlik ve mülk kazanılabilir. Aynı zamanda, bu iktisadi ahlak bireylerin özgürlüklerinin toplumun çıkarlarına hizmet edecek şekilde sınırlandırılmasını ve düzenlenmesini savunmaktaydı.

Amerika'da ikinci iktisat ahlakının kaynağı ise Katolik kültürüdür. İkinci iktisat ahlakına göre özgürlük değil toplumsal adalet daha önemlidir. Örneğin, bu iktisat ahlakına göre bir özel mülke sahip olunması toplumun çıkarlarına hizmet ettiği ölçüde değerlidir. Bir özel mülke sahip olunmasının yalnızca o kişiye fayda sağlaması arzu edilmez. Bu iktisat ahlakına göre sosyal adalet özgürlükten daha önemlidir. Protestanlara ait iktisat ahlakı daha dünyevi ve rasyoneldir. Katolıklara ait iktisat ahlakında ise bu dünya değil, diğer dünya daha önemlidir.

Amerika'nın kurucu babalarından olan Benjamin Franklin'e göre o yıllarda Amerika'da yaşayanlar kendilerine yeter, ayakları yere sağlam basan insanlardan oluşmamaktadır. Franklin bu insanların kolayca devletin üzerinde yaşayan parazitlere veya bağımlı kişilere dönüşebileceklerini görmüştür. Bu yüzden, Amerika'nın kuruluş aşamasında Benjamin Franklin birinci iktisat ahlakının seçilmesinin doğru olacağını düşünmüştür. Sınırlı bir devlet anlayışı anayasaya kurucu bir unsur olarak eklenmiştir. Özel mülkiyet, özgürlük ve hayat gibi doğal haklar anayasanın temel ilkeleri olmuştur. Böylece, Amerikan devleti bir burjuvalar için liberal bir devlet olarak kurulmuştur. Mutluluk ilkesi tüm Amerikalılar için bir hak olarak belirlenmiştir. Amerikan rüyası bu en yüksek mutluluk ilkesini temsil etmektedir.

Benjamin Franklin koyu bir Protestandır. Amerikan toplumunun orjinal yapısını ve ruhunu ortaya çıkaran kişi olarak görülür. Franklin Thomas Jefferson'la birlikte Bağımsızlık Bildirgesini kaleme almıştır. Aynı zamanda, Franklin Amerikan kapitalizminin ideal ruhunu temsil etmektedir. Franklin Amerika'da zengin olmanın seküler bir hedef olarak benimsenmesini sağlamıştır. Franklin'in konuşmalarında bireylerin kendi çıkarı için çalışmasının doğru olduğunu savunduğunu, hatta faydacı (utilitarian) bir yaklaşımı olduğunu bilinmektedir. Günümüzde de iki iktisat ahlakının rekabet halinde olduğu görülse bile

Franklin'in seçtiği Protestanlara ait birinci iktisat ahlakının Amerika'da daha baskın olduğu bilinmektedir

19. yüzyılın sonlarında Amerika'da çok büyük sermayeleri olan anonim şirketlerin gelişmesi için uygun bir ortam oluştu. Diğer ülkelerden Amerika'ya yapılan büyük göç ucuz bir insan kaynağına yol açmaktaydı. Bu tarihten itibaren Amerikan anonim şirketleri gelişmeye ve güçlenmeye başladılar. Anonim şirketlerin yükselişi ile Amerika'nın ekonomik ve siyasi gücünün artması aynı zamana rastlar. Amerikan ekonomisinin küçük bir devlet anlayışıyla ve serbest piyasa mantığıyla hareket ederek inanılmaz büyümesi diğer ülkelere takip edebilecekleri bir rol model oluşturmuştur. Amerika'daki egemen Protestan siyasi kültür serbest piyasaları bir norm olarak kabul etmektedir. Amerika'da girişimcilik de kutsal bir meslek olarak kabul edilmektedir. Protestan kültürüne göre çok başarılı girişimcilerin önemli misyonu olan seçilmiş kişiler oldukları düşünülmektedir.

Amerika'nın en önemli başkanları arasında olan Theodore Roosevelt (1858-1919) Amerikan toplumu için bir ideal veya ülkü belirlemeye çalışmıştır. Çünkü, bir ülkesi olmayan toplumlar felakete doğru sürüklenir ve her an kopacak kıyametlerini beklerler. Amerikan devleti kurulurken Bağımsızlık Bildirgesinde insan mutluluğu temel bir hak olarak belirlenmiştir. Amerikan rüyası olarak bilinen bu ideal "mutluluk ilkesi" olarak da ifade edilmektedir. En yüksek mutluluk ilkesi bir Amerikan ideali olarak 1776 yılında Bağımsızlık Bildirgesinde yer almıştır. Bu bağlamda Theodore Roosevelt egoizme dayalı Amerikan bireyciliği ile toplumsal düzen arasında bir konsensus oluşturmaya ve orta yol belirlemeye çalışmıştır. Amerikan ekonomisinde bir tekel konumunda olan büyük sermayenin kontrol edilmesi için faaliyetlerde bulunmuş ve sosyal reformlar önermiştir.

Roosevelt'e göre Amerikan toplumunda bireylerin çıkarları ile toplumun ihtiyaçları arasında bir denge kurulması önemlidir. Dolayısıyla, ekonomik sistemde adil bir rekabet ortamının önemini vurgulamıştır. Ancak, Roosevelt'e göre devletin piyasaları düzenlemeye başlaması Amerikan bireyciliğinin rededilmesi anlamına gelmemektedir. Roosevelt aynı zamanda bireylerin kendilerine olan güveninin önemine değinmiş, ancak bireylerin topluma karşı sorumlulukları ve yükümlülükleri olduğunu da ileri sürmüştür. 18. yüzyıldan itibaren Amerika'da devlet müdahalesine karşı çok güçlü bir eğilim bulunmaktadır. Bu eğilimin kökleri doğal haklar doktrinine kadar uzanır.

Ayrıca, devlet müdahalesine karşı güçlü eğilimin ortaya çıkışında Amerikan toplumunda bireyin kendine yeterli olduğu düşüncesi ve Klasik iktisat düşüncesinin öğretileri de etkili olmuştur. Amerikalılar bireye devletten daha çok güvenirlere. Örneğin, Alexis Tocqueville Amerikan ruhunun temsili için bireysellik ifadesini kullanmıştır. Çoğu Amerikalıya göre devletin müdahalesi bireyin bağımsızlığını ve ahlaki sorumluluğuna zarar verir. Amerika'da iktisadi düşüncenin merkezinde yer alan laissez-faire düşüncesi İngiltere ve Fransa'dan ithal edilmiştir. Ancak, laissez-faire ahlaki bir felsefe değildir ve sosyal düzen için Hıristiyani bir özellik taşımamaktadır. Hıristiyan bir toplum ise yardımlaşma temeli üzerine kurulmalıdır, rekabet veya sosyal Darwinizm ilkesine göre değil.

Roosevelt ilerleme düşüncesini savunmaktaydı, hatta progressif biri olarak kabul ediliyordu. Progressif düşünce bilimin yükselişi sonucunda ortaya çıkmıştı. Ancak, Amerika'da progressifler bilimin kölesi olmayı da istememekteydiler(Rego, 2009: 15). Roosevelt yetişme çağında da bireyin erdemine ve sosyal gelişmeye inanmaktaydı. Amerika'daki

progressiflere göre aşırı zenginler çok bencilce davranıyorlardı, bu yüzden vergilendirilmeleri gerekiyordu. Roosevelt ise bireycilik ile kolektivismi birleştirmeye çalışarak bir “üçüncü yol” bulmaya çalışıyordu. Ona göre devlet bireysel özgürlük adına güçlü iş adamlarının ve şirketlerin her istediğini yapmamalıydı(Rego, 2009: 22-23).

Theodore Roosevelt’in mensubu olduğu nesil üzerinde Darwinizmin çok derin bir etkisi bulunmaktaydı. Çoğu Amerikalı iktisatçı, sosyolog, siyaset bilimci, tarihçi 1865-1901 yılları arasında Darwin’in teorisini kendi alanlarına uyguladılar. Böylece, Amerika’da Herbert Spencer’in Sosyal Darwinizm görüşü, yani güçlülerin ayakta kalacağı, doğal seleksiyon ilkesi bir sosyal kanun olarak kabul edildi. Kendi nesli gibi Roosevelt de Darwin’in bilimsel teorilerini kabul ediyordu. Dolayısıyla, Roosevelt de hem bireylerin hem de toplumların değişime ayak uydurmak zorunda olduklarını düşünüyordu. Fakat, Darwin’in teorilerinin topluma uygulanmasının bazı sınırları olacağını da düşünüyordu. Roosevelt’e göre rekabet ve yaşam için mücadelenin fazla olduğu toplumlarda yoksulluk gibi sorunlar da çok ağır oluyordu. Ayrıca, bu tür toplumlarda sosyal ilerleme daha az oluyordu (Rego, 2009: 29-31).

Roosevelt’e göre sosyal yükümlülük ve bireysel gayret oldukça önemliydi. Toplumun kurtuluşu yalnızca bireyin gayretine, kendine güvenine, çalışkanlığına ve disiplinine bağlı değildi. Aynı zamanda, bireyin diğerlerine karşı duyduğu sorumluluğa ve sevgiye de bağlıydı(Rego, 2009: 33). Roosevelt tıpkı Abraham Lincoln gibi insanlığın iyiliği ve dünyanın daha iyi bir yer olması için Amerikan vatandaşlarının fedakarlık yapmalarını istiyordu. Dolayısıyla, Roosevelt üçüncü bir yol öneriyordu. Bu orta yolda kendini düşünen egoist bireysellik ile toplumsal düzen veya çıkar arasında bir denge sağlanmalıydı (Rego, 2009: 43-44).

Roosevelt’e göre Amerikan toplumunda en başarılı olanlar, eğitimli ve liyakat sahibi olanlar yükselmelidir. Yani, Amerikan toplumu tıpkı İngiliz toplumu gibi meritokratik bir toplumdur. Meritokratik toplumlarda insanlar niteliklerine, yeteneklerine, yani eğitim düzeylerine göre gelir elde ederler ve sosyal olarak yükselirler. Ayrıca, sosyalizm Amerikan toplumu için gereksiz ve tehlikeli bir ideolojidir. Benzer şekilde aşırı lassez-faire’nın da yetersiz ve sakıncalı yönleri bulunmaktadır. Bu durumda tek bir alternatif kalmaktadır, o da ekonominin ılımlı bir şekilde düzenlenmesi ve yönetilmesidir. Ekonominin ılımlı bir şekilde yönetilmesiyle toplumun iyiliğine hizmet etmesi sağlanmalıdır. Dolayısıyla, Roosevelt toplumun iyiliği için ahlaki olmayan bireyselliği sınırlandırmayı savunmuştur. Roosevelt konuşmalarında her Amerikalının hem kamu hem de özel yaşantısında vatansever, sorumlu, özgür, adil ve dürüst olması gerektiğini belirtmiştir (Rego, 2009: 104).

Türk Toplumunda Karma Ekonomi Modelinden Liberalizme Geçiş

Türkiye’de devletçi-liberal politika çevriminin en önemli nedeni olarak ekonomiyi yöneten bürokratlar ve siyasetçiler arasındaki sanayileşme hakkındaki kültürel farklılıklar olduğunu görebiliyoruz. Örneğin, siyaset ve bürokrasi içinde bazı gruplar devletçiliği ve karma ekonomi modelini sürekli hale getirmek istemişler, liberal iktisat politikalarına pek sıcak bakmamışlardır. Siyaset ve bürokrasi içinde bazı gruplar ise devletçiliğin belirli bir süre sanayi üretim kapasitelerinin kurulması amacıyla uygulanmasını, ancak sanayileşme belirli bir düzeye eriştikten sonra serbest piyasa mantığıyla hareket edilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Ulusal girişimci sınıfların güçlenmesi, işlevlerinin ve yeteneklerinin ge-

lişmesiyle birlikte karma ekonomi modeli sonlandırılacak, liberalizme geçiş yapılacaktır. Liberalizme geçişle birlikte ulusal ekonominin uluslararası ekonomiyle bütünleşmesi de gerçekleştirilecektir.

Birinci gurupta olan siyasetçiler ve bürokratlar resmi ideolojiyle bütünleşmiş olan inkılapçı, merkezîyetçi, devletçi-kamusalıcı ve ulusçu öğeleri içeren siyasi kültürden gelmektedir. Birinci guruptaki siyasetçiler ve bürokratlara göre karma ekonomi modeli sürekli olmalıdır. İkinci gurupta olan siyasetçiler ve bürokratlar ise ademi-merkezîyetçi, bireyciliği ve girişimciliği savunan rakip siyasi kültüre bağlıdır. İkinci guruptakilere göre ise devletçilik kapitalizm için gerekli olan alt-yapının tamamlanması, sonra biran önce liberal ekonomik sisteme geçilmesi için gereklidir. Çünkü, ulusal bir ekonomiden uluslararası ekonomiye geçişle birlikte Türkiye tıpkı İngiltere ve Almanya gibi modern bir ülke olabilecektir.

Bu bağlamda 1923 yılında İzmir’de Türkiye İktisat Kongresi toplanmış, Kurtuluş Savaşından sonra ekonominin alacağı biçim ve yön belirlenmiştir. Cumhuriyet ekonomisi ulusal üretime ve yerli ürünün kullanımına dayalı bir anlayış üzerine kurulmuştur. Zorunlu olmadıkça yabancı sermaye ve tüketim mallarının dışarıdan satın alınmasına normal bakılmamıştır. Çünkü Cumhuriyeti kuran siyasi elitler Osmanlı’nın çöküş sürecinden birçok önemli dersler çıkarmışlardı ve yeni kurulan Cumhuriyetin Osmanlı’nın düştüğü duruma düşmesini istememekteydiler. Türk toplumu Cumhuriyetle birlikte duraklamadan, gerilemeden ve esaretten kurtulacaktır. Bu yüzden, “ekonomik bağımsızlık”, “hızlı kalkınma” ve “hızlı sanayileşmek” ilkeleri kongrede benimsenen önemli ilkeler arasında olmuştur. Yeni kurulan Cumhuriyet böylece tarihten kötü bir miras olarak kalan “hasta adam” imajını da silecektir.

Kuruluş yıllarında (1923-1930) sermaye ve bilgi birikimi bakımından çok zayıf olan milli girişimci sınıfların beklenen yatırımları, üretimi ve sanayileşmeyi gerçekleştiremedikleri görülmüştü. Özel girişimin işlevlerini yerine getirememesi, yeteneklerinin ve siyasi olgunluğunun sınırlı olması devletin her alanda etkili bir rol üstlenmesine yol açıyordu. Bu yüzden, Cumhuriyetçi elitler kuruluş yıllarında uygulanan liberal politikaları gözden geçirmek zorunda kaldılar. Dünyada yaşanan 1929 Büyük Buhranın olumsuz ekonomik etkileri de ekonomide devletçi ve kamucu politikaların yolunu açmıştı. Böylece, çok partili hayata kadar “Devletçilik (Etatism)” olarak bilinen devletçi sanayileşme modeli uygulandı. Devlet bir girişimci rolü üstlenerek özel sektörün açamadığı üretim tesislerini kurdu. Sanayileşme planları yapılarak bir üretim devrimi gerçekleştirilmeye çalışıldı. Cumhuriyetin kuruluşuyla uygulamaya başlanan üçlü denge politikası (bütçe dengesi, para dengesi, dış denge) çok partili hayata kadar sürdürüldü. Üçlü denge politikasıyla ekonomik bağımsızlık korunabildi.

1945’den sonra bir tarafta Batılı ülkeler gurubu ve karşısında Doğu bloku ülkeleri olmak üzere iki kutuplu yeni bir dünya düzeni kurulmaya başlanmıştır. Batılı ülkelerde serbest piyasa ekonomisiyle birlikte liberal demokrasi bulunmaktadır. Bu yıllarda kurulan yeni dünya düzeni Türkiye’de iki önemli siyaset değişikliğine yol açmıştır. Birincisi, Türkiye Batılı ülkelere daha çok yakınlaşmıştır. İkincisi, Türkiye’de çok partili siyasete geçiş yapılmıştır. Böylece, İngiltere ve Amerika’nın modernleşme tecrübesi izlenmeye başlanmıştır. Türkiye’deki üniversitelerde Amerikan iktisat düşüncesi ve sosyolojisi etkili olmaya

başlamıştır. Amerikan üniversitelerinde gelişen Keynezçi iktisat düşüncesinin ve Talcott Parson'un iktisat sosyolojisinin üniversitelerde etkisinin arttığı görülmüştür.

Cumhuriyet Halk Partisine muhalif olacak liberal bir partinin kurulması girişimleri Atatürk'ün yaşadığı yıllarda da vardı, ancak bütün girişimler başarısız olmuştu. Batılı ülkelerde olduğu gibi iki kanatlı demokratik bir siyasi sisteme geçiş bir türlü başarılamamıştı. Atatürk'ün en önemi hedeflerinden birisi Türkiye'nin de Batılı ülkelerdeki gibi bir demokrasiye sahip olmasıydı. Çünkü, iyi kötü işleyen bir demokrasiyle Batılı ülkelere ihtiyaç kalmadan Türkiye kendi kendini yönetebilecekti. Bu bağlamda Türkiye'nin ayakları yere sağlam basan rasyonel ve güvenilir milli orta sınıflara ihtiyacı vardı. Siyasi olgunluğa sahip olan milli orta sınıflar ile demokrasiye geçiş de gerçekleşecekti.

Osmanlı Devleti'nde iyi yetişmiş, eğitilmiş ve milli orta sınıflar hiçbir zaman bulunmamıştı. Bu sorun yeni kurulan Cumhuriyetin de siyasi ve ekonomik bağımsızlığını tehlikeye düşürüyordu. Hatta, Atatürk'ün yaşadığı yıllarda iyi kötü işleyen bir demokrasi hedefine ulaşamadı. Bu yüzden, Atatürk iyi kötü işleyen bir demokrasiye ve milli orta sınıflara ulaşma hedefini bir miras olarak bırakmıştı. Çünkü, çağdaş eğitim kurumlarından yetişecek olan rasyonel milli orta sınıflar siyasi bir olgunluğa ve ülkeyi yönetebilme kabiliyetine sahip olacaktı. Bu sayede yeni kurulan Cumhuriyet tomurcuktan açan bir çiçek gibi gelişecek, modernleşecek ve zamanla Kıta Avrupalı ülkeler gibi normal bir ülke konumuna gelecekti.

Bu bağlamda 1946'da Cumhuriyet Halk Partisinden ayrılan siyasetçiler tarafından Demokrat Parti kuruldu. Demokrat Partili elitler Müslüman muhafazakarlardan oluşmakta, Cumhuriyetçi otoriter modernleşmeye karşı Türk-İslam tarihini ve milli kültürünü referans almaktaydılar. Toptancı değil, kısmi ve seçici bir modernleşmeyi savunuyorlardı. Bu yıllarda solidarizmden liberalizme geçmek için ön hazırlıklar yapılıyordu. Amerika'nın kalkınma tecrübesine hayran olan yeni Müslüman muhafazakar elitler özel girişimi kamu kesimine göre daha etkin bulmaktaydılar. CHP'nin otoriter devletçilik ve modernleşme anlayışının revize edilmesinin gerekli olduğu düşünülüyordu.

Ziya Gökalp'in temsilcisi olduğu Türk milliyetçiliği ve solidarizme dayalı milli ekonomi modeli iktisadi liberalizme bir tepki olarak ortaya çıkmıştı. Çünkü, iktisadi liberalizm azınlık ve yabancıların zengin olmasına yol açarken, Türkler liberal politikalar sonucunda gittikçe yoksullaşmış ve işlerini kaybetmişti. Kuruluş yıllarından itibaren uygulanan solidarizme dayalı milli ekonomi modeli Türklerin de şirket kurmalarına ve ticarete katılmalarını sağlamıştı. Ancak, 1940'ların ikinci yarısında solidarizimden liberal bir ekonomiye geçişle birlikte ülkenin daha hızlı zengin olacağı düşünölmeye başlanmıştı.

Gökalp'in solidarizme dayalı milli ekonomi modeliyle Cavid Bey/Prens Sabahattin'in liberal görüşlerinin birleştirilmesiyle yeni bir sosyolojik sentez ortaya konuldu. Bu sosyolojik sentezi savunanların başında Mümtaz Turhan geliyordu. Mümtaz Turhan Amerika merkezli Anglo-Sakson bireycilik ideolojisini Anadolu-Türk coğrafyasındaki koşullarla uzlaştırmaya, böylece bireyci ve toplumcu ideolojiler arasında bir denge kurmaya çalışıyordu. Batıdan yalnızca bilim zihniyetinin ve yönteminin alınması, Anadolu-Türk toplum yapısı içine yerleştirilmesi kendi kimliğimizi koruyarak kalkınmamızı sağlayacaktı.

Böylece, Anadolu-Türk insanının rasyonelleşmesi ve liberalleşmesi başarılı bir şekilde gerçekleşecekti. Ortaya konulan yeni sosyolojik sentezin ekonomideki yansıması ise “Yeni Devletçilik (New Etatism)” olarak ifade ediliyordu. Daha önceki Devletçilik anlayışından farklı olan Yeni Devletçilik perspektifi devletin küçültülmesini ve ekonomideki rolünün azaltılmasını içeriyordu. Tek Parti siyasi kültürünün hakim olduğu otoriter bir dönemden, daha demokratik bir siyasi kültürün hakim olduğu liberal bir döneme (1950-1960) geçiş yapılmıştır. Bu bağlamda 1950 Türkiye ekonomisinde bir dönüm noktası olmuştur. 1950’de Demokrat Partinin (DP) iktidara gelmesiyle çok partili hayata, yani demokrasiye ve liberal bir ekonomiye geçiş yapılmıştır. Demokrat Parti 27 Mayıs 1960 tarihinde yapılan askeri müdahaleye kadar iktidarda kalmıştır.

Demokrat Partinin iktidara gelmesi demokrasi ve serbest piyasa ekonomisi kültürünün gelişmesine yol açmaktaydı. Demokrat Parti (DP) Cumhuriyet Halk Partisine (CHP) göre ekonomide, siyasette ve sosyal hayatta daha liberal bir vizyona sahipti. Bu durum CHP’nin de liberalleşmesini sağlıyordu. DP Anadolu’da çok büyük kitleler tarafından destekleniyordu. Gerçek devrimlerin bu şekilde gerçekleşeceği hayal ediliyordu. Bu bağlamda Vaner Planı olarak anılan İktisadi Kalkınma Planı’nın (1947) öngördüğü gelişme anlayışı liberal dönemin egemen politikası oldu. Bu planda liberal bir vizyona sahip olan Yeni Devletçilik anlayışı ortaya konuluyordu.

Vaner Planı olarak anılan İktisadi Kalkınma Planı özel kesime öncelik veriyor, kamu kesimini ise kırsal kalkınma, enerji ve altyapı olmak üzere sınırlıyordu. Ancak, bu dönemde özel kesime öncelik veren ulusal kamu politikası mantığı egemen olduğu halde, iç koşullardan dolayı kamu kesiminin ağırlığının arttığı, KİT’lerin sayısının ve sermayesinin arttırılmak zorunda kaldığı görüldü. Liberal dönemde Amerika’ya verilen sözlerin tutulmamasından dolayı Amerika ile Türkiye arasında siyasi gerilim artıyor ve siyasi krizler yaşanıyor. Amerika ile yaşanan siyasi krizlerin sonucunda ekonomideki istikrar da bozuluyordu.

Liberal ekonomiye geçiş yerine karma ekonomik sistemin sürdürülmesinin yol açtığı siyasi sorunlar, diğer yandan DP’li siyasi elitlerin en hızlı biçimde zengin olma ve sermaye biriktirme vizyonları ekonomide makroekonomik dengenin, sosyal adaletin bozulmasına yol açmıştı. Kararsız bir kalkınma ortamı ülkenin sanayileşmesini yavaşlatmakta ve sosyal adaleti bozmaktaydı. DP’nin iktidarda olduğu yıllarda kullanılan iç ve dış kaynaklar kar oranlarının daha yüksek olduğu hizmetler sektörünün ve perakende ticaretin gelişmesine yol açmıştı. Ekonomideki büyük genişlemeye rağmen beklendiği kadar sanayileşme gerçekleşmemişti. 1958’de mali disiplinin sağlanması için IMF ile anlaşma yapılmak zorunda kalındı. 27 Mayıs 1960’da yapılan bir askeri müdahaleyle liberal dönem (1950-1960) olarak tanımlanan Demokrat Parti yönetimi sonlanmıştır. Liberal dönemde ekonomide oldukça kararsız bir kalkınma çizgisinin izlenmesi, ekonomiyi yöneten siyasetçiler ve bürokratlar arasında planlama fikrinin doğmasına yol açmıştır.

1961 yılında yeni bir anayasa yapılmış ve Türkiye ekonomisinde planlı dönem başlamıştır. Kıta Avrupası ülkesi olan Fransa’daki kamusal iktisat ve planlama fikirlerinden esinlenerek 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur. Demokrat Partinin (DP) bir mirasçısı olan Adalet Partisi (AP) kurulduğu 1961 yılından faaliyetinin durdurulduğu 1980 yılına kadar, Türkiye’de siyasal hayata damgasını vurmuş bir partidir. Bu parti

1980'lerde Doğru Yol Partisi (DYP) olarak siyasi hayatta varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Adalet Partisi (AP) tıpkı Doğru Yol Partisi (DYP) gibi genellikle iktidarda kalmış, iktidardan uzak olduğu dönemde ise ana muhalefet partisi olmuştur. Adalet Partisi ve Doğru Yol Partisi, Demokrat Parti (DP) gibi Cumhuriyet rejimine karşı "eski rejim" taraftarlarının bir hareketi olarak nitelendirilemez. Adalet Partisi tıpkı Doğru Yol Partisi gibi hilafet, padişahlık, kılık kıyafet, yaşam tarzı ve gündelik hayata ilişkin Cumhuriyet'in getirdiği düzenlemelere muhalif olmamıştır. Ayrıca, Türkiye'nin dünyadaki yeri bakımından Cumhuriyetçi kadrodan daha az Batıcı bir çizgide de olmamıştır.

AP ve DYP'nin genel parti başkanlığını yapmış olan Süleyman Demirel'in muhafazakar modernleşme çizgisine göre Doğu ile Batı arasında sentez şarttır, çünkü Batı medeniyeti teknolojik üstünlüğe rağmen insan hayatında manevi boşluğu dolduramamıştır. Aslında Türk-İslam medeniyeti Batı medeniyetinden daha geri olmayıp, birçok açıdan üstündür. Türk-İslam medeniyetinin günümüzdeki geri kalmışlığı, yalnızca maddi alandadır. Bu da teknolojinin (veya bilimin) alınmasıyla altından kalkılabilecek bir sorundur. Halbuki, Cumhuriyet elitleri, Batıyı bir bütün olarak almaya çalışmışlardır. Batı'dan yanlış unsurların alınmasından dolayı ne Batılı olabilmemiş, ne de kendimiz kalabilmişizdir. Süleyman Demirel'in Batılılaşma-Modernleşme anlayışı bu tezlerden beslenir. Demirel'e göre Batılılaşma kültürel dönüşümden çok teknolojidir, ekonomik kalkınmadır, yol ve baraj yapımıdır, köylere elektrik götürülmesidir. Bu süreçler gerçekleşirken de geleneksel ve dini değerlerden uzaklaşılmasıdır.

Süleyman Demirel'e göre Batılılaşma, yani modernleşme "Esas anlamı ile en yüksek çağdaş uygarlığa erişme, ona ayak uydurma" anlamına gelir. Toplumsal yapıya ilişkin dönüşümlerin mümkün olan en kısa zamanda gerçekleştirilmesi gerektiği görüşündedir. Demirel için Batılı milletler ailesine katılma, modern teknolojiye sahip olma ve Batılı demokratik rejimi yerleştirme hedefleri her zaman önemli bir yer tutmuştur. Demirel'in "ekonomik kalkınma" veya "Büyük Türkiye" ideali aslında "muasır medeniyete" ulaşma ideali ile ilişkilidir. Demirel milliyetçilik anlayışını şu ifadelerle özetlemiştir: "Bir bardak içecek suyu olmayan Urfa'nın, Mardin'in köylüsüne su götürmek milliyetçiliktir. Onu ıstıraptan kurtarmak, ona daha iyi iş imkanları açmak milliyetçiliktir. Okuma yazma bilmeyen, Ağrı dağının eteğindeki Köprü köyüne okul götürmek milliyetçiliktir".

Süleyman Demirel'in ekonomik kalkınma hedefine nasıl ulaşılacağına ilişkin görüşlerine baktığımızda "karma ekonomi" kavramı ile karşılaşırız. Demirel bu konuda şunları ifade etmektedir: " Ben kapitalist sistemle kalkınma olur müdafasını yapmıyorum. Bizim seçmiş bulunduğumuz kalkınma modeli ne kapitalist sistem, ne liberal sistem, ne sosyalist sistem. Türk anayasasının tesbit ettiği sınırlar içerisinde karma ekonomiyi öngören, mülkiyeti, özel teşebbüsü varsayan ve memleketin kaynaklarını, memleketin ihtiyaçlarına göre, tanzim edilmiş bir plana göre milli geliri dağıtan bir kalkınma modeli. Memleketin gerçeklerine neye ihtiyacı varsa o tarafa yönelen bir kalkınma modeli. Ne için illaki bir doktrin kopyası yapalım?"(Demirel, 2013: 285).

Kapitalist sistem içinde kalkınmanın imkansız olduğuna birçok kimsenin inandığı bir ortamda, Süleyman Demirel piyasa ekonomisi ve özel sektör aracılığıyla kalkınma stratejisinin önde gelen savunucusu olmuştur. Demirel'e göre kalkınmayı en kısa sürede sağlayacak mekanizma "karma ekonomi düzenidir". Demirel'in tanımını yaptığı karma

ekonomi düzeninde özel sektör ön planda olacak, ancak devlet klasik liberal iktisat yaklaşımının öngörmediği çeşitli ilave fonksiyonlar da üstlenecektir. Diğer yandan Demirel'in özel sektörün güçlenmesi, yeteneklerinin ve işlevlerinin geliştirilmesi konusunda savunu su sınırsız değildir. Özel sektör temsilcilerine karşı hak sahibi olmanın aynı zamanda sorumluluklar da yüklenmeyi gerektirdiği anlamına geldiğini her zaman ifade etmiştir. Piyasa mekanizmasının sağlıklı işleyişinin bir norm ve değerler manzumesine saygı göstermekle mümkün olabileceğini hatırlatan bir söylem de kurmuştur.

Dolayısıyla, bu çerçevede iş adamları işçi haklarına, karlarının makul düzeyde olmasına, önemli yatırımların yapılmasına, ekonomideki diğer önemli işlevlerine ve tüketicinin ezilmemesine dikkat etmelidirler. Milli devletin yaşayabilmesinin yolunun Türk burjuvazisini kuvvetlendirmekten, yeteneklerinin ve ekonomik işlevlerinin geliştirilmesinden geçtiği düşüncesi yeni değildir. Bu görüş İttihat ve Terakki hükümetlerince uygulanmaya başlamıştır. Demirel'e göre "Devlet hiç kimsenin yapmadığı fakat memleket için lazım olan işleri yapmalıdır" ve "devlet herkesin yaptığı, yapabildiği işleri hiç yapmamalıdır".

Adalet Partisinin genelde iktidarda olduğu Planlı dönemde (1960-1980) DPT tarafından dört adet beş yıllık makro plan hazırlanmış ve uygulanmıştır. Makro planlar ile oluşan kararlı bir yurt içi ortamda sermaye yoğun ara malı ve yatırım malları üretimi gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda DPT Türkiye ekonomisine büyük katkılar yapmış önemli bir kurumdur. DPT'nin kazandırdığı en önemli yeniliklerden birisi Türk toplumuna "hesabı-kitabı" öğretmesidir. Kuruluşundan itibaren DPT kurumsal olarak "hesaplı-kitaplı davranma" ilkesine göre hareket etmiştir. DPT'nin yaptığı planlar sayesinde ekonomide yapılan yanlışlar fark edilmiş, hatta özel sektör de bu çalışmalardan yararlanmıştı. Bu bağlamda DPT'nin yaptığı çalışmalar özel sektörün imalat sanayi yatırımlarında üretim ölçeği ve teknoloji seçimi yanlışlarını ortaya koymuştur.

DPT bir yandan da özel sektörün gelişmesi için çalışmalar yürütmüştür. 24 Ocak Kararlarının arka planında bile DPT'nin uzun yıllar boyunca yaptığı çalışmalar vardır. DPT aynı zamanda bir akademi gibi birçok ünlü siyasetçinin ve bürokratin yetişmesini sağlayan bir kurum olmuştur. Ancak, planlı dönemdeki çok ağır devlet müdahalesine dayalı politika mantığı Türkiye'yi 1970'lerin sonlarına doğru ekonomik ve siyasi bunalıma sürüklemiştir. Makro ölçekli planlamaya rağmen ekonominin izlediği yolun değiştirilemediği, hatta ekonominin çok ağır bir bunalıma sürüklendiği görülmüştür. Karma ekonomik sistemin ve gelişigüzel olarak yapılan devlet müdahalelerinin ekonomik krizlere yol açtığı ileri sürülüyordu. 1970'lerin sonlarından itibaren karma ekonomi modelleri ömrünü tamamlamış, dünya ekonomisinde açık ekonomi modelleri benimseniyordu.

Bu bağlamda, ekonomik ve siyasi bunalımdan çıkış için "24 Ocak 1980 Piyasa Ekonomisine Geçiş Kararları" alındı. 24 Ocak kararları açık ekonomiler için oluşturulmuş küresel politika paradigması olan Monetarizme dayanmaktaydı. 24 Ocak ekonomik liberalizasyon kararları piyasa ekonomisine geçiş kararları veya ihracata dayalı sanayileşme olarak da bilinmektedir. 24 Ocak ekonomik liberalizasyon kararlarıyla yurtiçi ve yurtdışı ticaret serbestleştirildi. Böylece, içe dönük kapalı ekonomi modeli Adam Smith'in görüşleri bağlamında revize edildi. 24 Ocak 1980 kararlarının mimarı Müslüman muhafazakar siyasi elitlerden gelen Turgut Özal'dı.

24 Ocak kararları dünyada çok moda olan Anglo-Sakson Monetarist ve Neoliberal politikaları kapsıyordu. Bir diğer yandan kapitalizmin en güçlü argümanlarından oluşan Neoklasik iktisat teorisine dayanıyordu. Özal Amerikan ekonomi düşüncesini ve girişimcilik kültürünü çok yakından tanıyan, bu bağlamda durağan İslam kültürünü modernleştirmek ve dinamizm getirmek isteyen bir kişiydi. Özal politikacı olduktan sonra hedeflediği kültürel dönüşümü gerçekleştirmek için yakın çevresinde en iyi Amerikan üniversitelerinde işletme ve ekonomi doktorası yapmış çok yetenekli kişiler bulundurdu. Yakın çevresinde bulunan bu kişilerle dinamik ve rekabetçi bir açık ekonomi modeli oluşturmaya çalıştı. Bu bağlamda liberalleşen bir ekonomide Türk iş adamları hızla rasyonelleşmeye ve kültürel olarak zenginleşmeye başladı.

Özal'ın temsil ettiği ve savunduğu Monetarizme, ve Neoklasik iktisat teorisine dayalı ekonomi politikası mantığına göre ekonomiye ilişkin karar süreçlerinde fiyatlar tek yol gösterici olarak kabul edilecektir. Tüm piyasalarda (mal ve hizmet, emek, sermaye, döviz piyasası gibi) fiyatlar piyasa güçleri olan arz ve talep tarafından belirlenecektir. Piyasada bir dengesizlik olduğunda ise piyasanın kendiliğinden dengeye gelmesi beklenmektedir. Piyasaların özgürce işlemesi ve denge fiyatlarının, bir başka deyişle "doğru fiyatlar"ın belirlenmesi sonucunda ekonomideki sorunların kendiliğinden çözüleceği kabul ediliyordu. Fiyat serbestliğine dayalı bu mantık uluslararası ticarete de geçerli olmalıdır. Neoklasik iktisat teorisine göre özgür piyasalar kıt olan kaynakların verimli olarak kullanılmasını garantilemektedir (Kepenek ve Yentürk, 2008).

24 Ocak 1980 Kararlarının ardından reel sektördeki Türk iş adamları Neoklasik teorisinin, yani laissez-faire kapitalizminin "dünya fiyatları" argümanı ile tanıştılar. Türkiye ekonomisinin dışa açılmasıyla birlikte reel sektördeki sanayiciler karşılaştırmalı üstünlükler ilkesine göre hareket etmek zorunda kaldılar. 24 Ocak 1980 kararlarının ürettiği şok Anadolu'da iktisadi rasyonelliğin gelişmesini hızlandırdı. Böylece, ekonomik olarak başarılı olmak isteyen Türk iş adamları dünya fiyatlarından kaliteli mal üretilip dış pazarlara satmayı öğrenmek zorunda kaldılar. 24 Ocak kararlarının ürettiği büyük şokla karşılaşan iş adamları kısa bir sürede rasyonel olarak işleyen piyasa ekonomisine uyum sağlamak zorunda kaldılar. Piyasa ekonomisine geçiş kararlarıyla Türk iş adamlarının homo-economicusa doğru olumlu bir evrim geçirdiği görülmektedir.

1970'lerin sonlarından itibaren dışa kapalı karma ekonomi modelleri ömrünü tamamlamış, dünya ekonomisinde açık ekonomi modelleri benimsenmişti. Bu bağlamda dünya ekonomisinde yabancı pazarlara giriş için bazı temel yollar bulunmaktadır. Örneğin, bir şirket yabancı bir pazara girmek istiyorsa birinci yol o pazara ihracat yoluyla mal satmaktır. Yabancı pazara ihracat yoluyla giren şirket giriş yaptığı pazarı iyi tanımiyorsa bir ithalatçı firmayla yardımcı olması için anlaşır. İkinci yol, franchise (bayilik) yoluyla pazara ulaşmak ve o pazarda üretim, yani satış yapmaktır. Örneğin, *MACDONALDS* gibi. Üçüncü yol, taşeronluk yoluyla (subcontracting) üretimi o pazarda bir firmaya yaptırıp, sonra o pazarda (veya diğer pazarlarda) ürünün satışını yapmaktır. Dördüncü yolda ise yabancı pazarda kredibilitesi olan yerli bir şirketle ortak olunur, yatırım yapılır (joint venture) ve üretim tesisleri açılır. Örneğin, *CARREFOURSA* veya *TOFAŞ-FİAT* gibi. 1980'den sonra dış ticaretin liberalleşmesiyle birlikte Türk iş adamları bu yolları kullanarak yabancı pazarlara girmektedirler. Benzer şekilde, birçok yabancı şirket de bu yolları kullanarak Türk pazarına giriş yapmaktadır.

Ancak, 1980'lere kadar dünya ekonomisinin dayandığı endüstriler arası ticaret (inter-industry trade) gözden düşmektedir. Ortaya çıkan yeni bölgesel işbirlikleriyle birlikte dünya ekonomisinde endüstri içi ticaret (intra-industry trade) gelişmektedir. Hızla gözden düşen endüstriler arası ticaret karşılaştırmalı üstünlükler teorisiyle açıklanmaktadır. Endüstriler arası dış ticaret teorisine göre bir sektör ya ihracatçı veya ithalatçı sektör olabilmektedir. Endüstri içi dış ticaret teorisine göre ise bir sektör hem ihracatçı hem de ithalatçı durumda olabilmektedir. Yatay endüstri içi dış ticaret ürün farklılaştırılmasının (product differentiation) bulunduğu sektörlerde ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Türkiye'deki peynir piyasasında Kars peyniri ile Fransız krem peynirinin aynı anda üretilmesi ve satışının yapılması gibi. Dikey endüstri içi dış ticaret ise bir ürünün üretim aşamalarının bölünmesiyle (fragmentation/international production sharing) ortaya çıkmaktadır. Dikey endüstri içi dış ticarete cep telefonu veya bilgisayar gibi bir ürünü oluşturan birçok parça dünyanın farklı bölgelerinde bulunan şirketler tarafından üretilmesi için dağıtılmaktadır.

Örneğin, cep telefonu veya bilgisayar parçaları farklı ülkelerde bulunan şirketler tarafından üretildikten sonra nihai ürünün oluşması için Çin'deki fabrikaya gönderilmektedir. Değer zincirinde üretilen tüm bu parçalar Çin'deki cep telefonu veya bilgisayar fabrikasında bir araya getirilmektedir. Cep telefonu veya bilgisayar gibi nihai ürünün Çin'de üretilmesinden dolayı Çin malı olduğu düşünülmektedir. İşgücü ücretlerinin göreceli olarak düşük olması Çin'e endüstri içi ticarete büyük bir avantaj sağlamaktadır. 1990'lardan sonra dünya ekonomisinde yatay ve dikey endüstri içi ticaretin geliştiği üretim bölgeleri, ticaret ağları ve işbirlikleri vardır. Örneğin, Asya bölgesinde Çin, Hong-Kong, Endonezya, Japonya, Malezya, Singapur, Güney Kore, Tayland gibi ülkeler arasında gerçekleşen endüstri içi ticaretin payı toplam ticaretin yarısı kadardır ve daha da büyümektedir. Benzer şekilde Avrupa ve Amerika'daki dış ticaret ağlarında da endüstri içi ticaret büyümektedir.

Türkiye ekonomisinin dışa açılmasıyla birlikte iş adamlarının sahip oldukları aile şirketlerinin nitelikli sanayi malları ürettikleri, ar-ge ile yeni ürün geliştirdikleri, marka yarattıkları, dünya ekonomisindeki değer zincirlerine katıldıkları ve endüstri içi ticaret ağlarında buldukları görülmektedir. Böylece, özgür bir siyasi ve ekonomik ortamda burjuva kültürünün zenginleşmesi, aynı zamanda uluslararasılaşması hızlanmıştır. Üretim ve tüketim kültürünün gelişmesiyle, eski gelenekler çağdaş yaşam biçimlerine ve modern sosyal ilişkilere dönüşmektedir. Anadolu'nun birçok kentinde yaşayan sıradan insanların bile elektrikli ev aletleri, televizyon, buzdolabı, klima, kaliteli bir konut, doğal gaz ısıtma, kaliteli bir eğitim, orta sınıf araba sahibi olduğu görülmektedir.

Rasyonelleşme ve kültürel gelişme sanayileşmenin hızlanması için en temel faktörlerdir. Rasyonelleşme ve kültürel gelişme, zihniyet değişimine, bireyselliğin gelişmesine ve yeni sosyal alışkanlıklara yol açmaktadır. Bu bağlamda Anadolu'nun birçok kentinde organize sanayi bölgeleri kurulmuştur. Geri kalmış olan bu bölgeler dünya ekonomisine entegre olan modern üretim bölgelerine dönüşmüştür. Bu bölgelerde üretilen ürünler 200'ün üzerinde farklı ülkeye ihraç edilmektedir. Büyük bir kısmı Anadolu'daki üretim bölgelerinden yapılmak üzere toplam ihracatın büyüklüğü yıllık 250 milyar dolara ulaşmıştır. Türk iş adamları yabancı pazarları tanımakta, bu pazarlara giriş yapmakta ve büyük çaplı uluslararası iş anlaşmaları bile yapmaktadırlar. Böylece, uluslararası işbölümünde Türkiye nitelikli sanayi malları üreten ve ihraç eden bir ülke konumuna da ulaşabilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

1930'ların başlarından 1980 yılına kadar Türkiye ekonomisinde Keynesçi olan devletçi iktisat politikaları uygulanmıştır. Türk toplumu karma ekonomi modeliyle büyük ölçüde uluslaşmayı, modernleşmeyi ve sanayileşmeyi başarmıştır. Türk toplumunda devletin öncülüğünde milli girişimci sınıflar da oluşmuştur. Karma ekonomi modeli bağlamında ulusal bir ekonomi oluşturulmuştur. Cumhuriyet kurulduğunda ülke kaynaklar, üretim faktörleri ve finansal sermaye bakımından çok yoksul bir ülkeydi. Ancak, tüm gereken kaynaklar barış ortamı bozulmadan yaratılabilirdi. Ülke ihtiyacı olan tüm kaynakları barış ortamını koruyarak kendisi yaratmış, ulusal kalkınma bakımından da oldukça başarılı olmuştu. Ulusal bir ekonomiden uluslararası ekonomiye geçiş çabaları ise çok başarılı olmamıştı. Bu bağlamda 24 Ocak 1980 Kararları Türkiye ekonomisinde çok büyük bir dönüşümün gerçekleştirildiği bir tarihtir. Özel sektör oldukça büyümüş, işlevleri ve yetenekleri de gelişmiştir.

Kaynak kullanımında verimli olmayan kamunun öncülüğünde değil, verimli olan özel sektör öncülüğünde bir kalkınma stratejisi uygulanmasının daha rasyonel olacağı düşünülmüştür. Böylece, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren uygulanan karma ekonomi modeli, 24 Ocak 1980 Kararlarıyla revize edilmiştir. Ulusal bir ekonomiden uluslararası bir ekonomiye tam olarak geçiş yapılmıştır. Ulusal kalkınma çabalarının uluslararası kalkınma çabalarıyla bağdaştırılması ve birleştirilmesi de bu tarihten sonra hızlanmıştır. Türkiye ekonomisinde uluslararası ekonomiye geçiş için dışa açılma sürecinin bir parçası olarak Neoklasik iktisat politikaları uygulanmaktadır. Türkiye ekonomisinde özelleştirmeler, fiyat serbestliği politikaları, kamu bütçesinin küçültülmesi, sermaye piyasalarının açılması, piyasaların serbestleştirilmesi, dış ticaret rejiminin serbestleştirilmesi, gelişigüzel olarak yapılan devlet müdahalesinin azaltılması gibi liberalizasyon reformları yapılmaktadır.

Monetarizmin ve dolayısıyla Neoklasik iktisadın bakış açısına göre kamunun gelişigüzel olarak ekonomiye müdahale ettiği, kaynakları yeteri kadar etkin kullanmadığı, serbest piyasaların ise kaynakları daha rasyonel ve verimli kullandığı düşünülmektedir. Bu yüzden, kuruluş yıllarından beri uygulanan kamucu veya devletçi perspektif liberalizasyon kararlarıyla terk edilmiştir. Özel girişim öncülüğünde Türkiye ekonomisi daha rekabetçi ve verimli bir ekonomik yapıya geçmeye çalışmaktadır. Çünkü, Neoklasik iktisat teorisine göre özgür piyasalar kıt olan kaynakların verimli olarak kullanılmasını garantilemektedir. Bu bağlamda 24 Ocak 1980'den itibaren Türkiye Neoklasik iktisat teorisine ekonomik ve sosyal olarak modernleşmeye çalışmaktadır. Hızlı ekonomik büyümeye ulaşılarak kalkınmaya çalışılmaktadır. Bu durum sosyal adaletle ilgili sorunlara da yol açmaktadır.

24 Ocak 1980'den sonra Türk iş adamları rasyonel ekonomik düşünme kabiliyetini hızla kazanmışlardır. Anadolu'daki rasyonelleşme ve kültürel gelişme sanayileşmenin hızlanması için en temel faktörlerdir. Rasyonelleşme ve kültürel gelişme, zihniyet değişimine, bireyselliğin gelişmesine ve yeni sosyal alışkanlıklara yol açmaktadır. Bu bağlamda Anadolu'nun birçok kentinde modern üretim tesislerinin bulunduğu organize sanayi bölgeleri kurulmuştur. Geri kalmış izole olan bu bölgeler dünya ekonomisine entegre olan modern üretim bölgelerine dönüşmüştür. Geliştirdikleri rasyonel sosyal ahlakları ve liberal dünya görüşlerinden dolayı Türk iş adamları İslami Kalvinistler olarak tanımlanmaktadır.

Türk iş adamları yabancı pazarları tanımakta, bu pazarlara giriş yapmakta ve büyük çaplı uluslararası iş anlaşmaları bile yapmaktadırlar. Daha liberal bir ekonomide burjuva kültürü hızla zenginleşmektedir.

Türk toplumunun modernleşmesinde büyük katkısı olan Ziya Gökalp'e göre din ekonominin kültürel temelini oluşturmaktadır. Dini kültür ekonominin izlediği yolu etkilemektedir. Türkiye'nin kalkınmasında önemli bir değişken olarak İslam kültürü olduğu fark edilmektedir. İslam dini ekonominin kültürel temelini oluşturmaktadır. Müslüman iş adamları İslam dini sayesinde dürüst ve liberal bir burjuva meslek ahlakı geliştirebilmişlerdir. Modernleşme sürecine rağmen İslam kültürü iktisadi davranışları ve organizasyonları etkileyen önemli bir unsur olmayı sürdürmektedir. Piyasa ekonomisi ile İslam kültürünün birleşmesinden başarılı ve insani bir model ortaya çıkmaktadır. Bu model Anglo-Sakson Neoliberal modele alternatif bir "Üçüncü Yol" sunmaktadır. Üçüncü Yol kapitalizmin olmadığı bir piyasa ekonomisini ifade etmektedir. Türkiye tıpkı Kıta Avrupası ülkesi olan Fransa, İtalya veya Almanya gibi Üçüncü Yol ülkesidir.

KAYNAKÇA

- Arena, R. ve Quere, M. (2003), *The economics of Alfred Marshall*, Palgrave Macmillan.
- Collins, R. (2017), *Max Weber: bir kılavuz*, Phoenix Yayınevi.
- Cook, S. J. (2009), *The intellectual foundations of Alfred Marshall's economic science*, Cambridge University Press.
- Demirel, T. (2013), *Adalet partisi: ideoloji ve politika*, İletişim Yayınları.
- Fleury, L. (2009), *Max Weber*, Dost Kitabevi Yayınları, 1. Baskı.
- Groenewegen, P. (1996), *Official papers of Alfred Marshall*, Cambridge University Press.
- Groenewegen, P. (2007), *Alfred Marshall: economist 1842-1924*, Palgrave Macmillan.
- Hart, N. (2013), *Alfred Marshall and modern economics*, Palgrave Macmillan.
- Hunt, E. K. ve Lautzenheiser, M. (2016), *İktisadi düşünce tarihi*, Phoenix yayınevi.
- Kepek, Y. ve Yentürk, N. (2008), *Türkiye ekonomisi*, (21. Baskı) Remzi Kitabevi.
- Nirun, N. (1981), *Sistemik sosyoloji açısından Ziya Gökalp*, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Rego P. M. (2009), *American ideal: Theodore Roosevelt's search for American individualism*, Lexington Books.
- Reisman, D. (1987), *Alfred Marshall: progress and politics*, Palgrave Macmillan
- Sayar, A. G. (1998), *Bir iktisatçının entellektüel portresi: Sabri F. Ülgener*, Eren Yayıncılık.
- Tekeli, İ. (2017), "1980'li yıllarda Türkiye ekonomisinde dönüşüm, modernitenin aşınması ve planlama", R. F. Barbaros ve E. J. Zurcher, (Ed.), *Modernizmin yansımaları*, Efil Yayınevi.
- Ülken, Y. (1981), *Atatürk ve iktisat: iktisadi kalkınmada etkinlik sorunu ve "eklektik model"*, T. İş Bankası Kültür Yayınları.